

Katarina Majerhold

Kriza smisla filozofije

Že dolgo, natančneje dobrih pet let, me kot filozofinjo muči status filozofije v današnjem svetu in času. Filozofija že dolgo ne ponuja več smisla življenja in vpogleda v to, kaj smo ter kam gremo, niti ne priporoča, kako (dobro in srečno) živeti. Zanj se že dolgo govori, da je mrtva, ker nima nič pametnega povedati, svetovati in nalagati sleherniku, narodu in človeštvu. Filozofov danes ne kličejo na okrogle mize, v Odmeve, Polnočne klube, ko teče beseda o svetovnih problemih globalizacije: vojne, lakote, trajnostnega razvoja, nezenačenosti ter neenake zastopanosti spolov v javnem in političnem življenju; ne kličejo jih, ko umetniki razpravljajo o pomenu tradicionalne in sodobne umetnosti, ko se med pisatelji in pesniki odvijajo debate o 'legitimnosti' naše politike; ne kličejo jih, ko na televiziji razpravljajo o znanstvenih in etičnih problemih človeškega kloniranja, kjer sicer sedijo strokovnjaki s področja medicine, biologije, kemije, psihologije. Ker preučujejo filozofijo etike, obrtniško znanje retorike in argumentiranje, bi filozofi tja nedvomno sodili.

Ali nas filozofija ne uči, da nič človeškega, družbenega in naravnega ne uide njeni presoji? Po drugi strani pa večina strokovnjakov z naravoslovnih področij filozofiji očita ravno to pavšalno vsestranskost – kako lahko filozofi (od zunaj) sodijo o neki stroki, ki je strogo specializirana; od kod njihova aroganca, češ da vedo več kot strokovnjaki?

Filozofija si je s Sokratom naložila, da bo obad, katerega naloga je pičiti in predramiti vsakega konja (beri disciplino), da se ove samega sebe ter premisli svojo dejavnost in temeljne aksiome, na katerih se utemeljuje. Prav tako se filozofija že od začetka zaveda, da želi biti nekaj najbolj splošnega – v različnih strokah, različnih družbenih praksah, različnih naravnih fenomenih iskati tisto, kar je vsaki kategoriji in

vsem trem skupno, kar pomeni, da se filozofija od vsega začetka ne želi omejevati (tako kot preostale stroke in dejavnosti), ampak je tisti najvišji del človeškega duha, ki je odprt za najširši možen horizont, iz katerega vse izhaja, raste in na podlagi katerega se vse med seboj povezuje v celoto; predstavlja ga na primer Platonov svet večnih Idej (resnica, dobro, lepota) ali Heglov svetovni duh in podobno. Je pa res, da je filozofija zaradi svoje odprtosti in združevalnih ter ontoloških lastnosti (ki so dokazovale zadnji temelj, na katerem lahko temeljita vednost in ravnanje, da sta sploh lahko resnična in normativna) preostale tipe naravoslovnih vednosti skozi zgodovino velikokrat poniževala in jim odvzemala status 'prave' vednosti. Ali če povemo z učenim filozofskim izrazoslovjem: "Tako filozofski, spekulativni dispozitiv skriva nekakšno dvoumnost v razmerju do vednosti. Kaže, da vednost zasluži svoje ime le toliko, kolikor se podvaja /.../ v citiranju lastnih izjav v osrčju nekega drugostopenjskega diskurza (avtonomija), ki jih legitimira. To pomeni, da denotativni diskurz, ki se nanaša na nekega referenta (živ organizem, kemijsko lastnost, fizikalni fenomen ipd.), v svoji neposrednosti v resnici ne ve tistega, kar misli, da ve. Pozitivna znanost ni vednost. /.../ Znanost, ki ni našla svoje legitimnosti, ni prava znanost, in pade na najnižjo raven, na raven ideologije ali orodja oblasti, če se diskurz, ki bi jo moral legitimirati, izkaže za diskurz, ki izhaja iz predznanstvene vednosti. /.../ Znanstvena izjava je vednost, če in zgolj če se sama umešča v univerzalni proces uverženja /.../" (Lyotard, 1979, str. 66–67) in v tem smislu predstavlja le en izraz na primer Platonovega sveta Idej ali Heglovega svetovnega duha. Filozofija na ta način predstavlja veljavnost vednosti v sami sebi, ki se razvija z aktualiziranjem svojih različnih spoznavnih zmožnosti (fizike, biologije, kemije in tako dalje), medtem ko so različne spoznavne zmožnosti brez filozofije kot blag, votel puh.

Lahko bi rekli, da 'učinkovite' znanosti (tehnične in naravoslovne-aplikativne znanosti, na primer računalništvo, medicina, farmacija), ki danes kraljujejo in spekulativni vednosti očitajo neutemeljenost (beri neznanstveno nakladanje ali fantaziranje), filozofiji le vračajo njeno lastno zaničljivost in kritičnost, ki jih je gojila do njih. Delno to drži, po drugi strani pa je to posledica razočaranosti in odčaranosti filozofije nad lastno utemeljujočo-ontološko in spoznavno dejavnostjo. Filozofija je izgubila kredibilnost in se sama pometla

s prizorišča 'napredujoče vednosti in svetovnega progressa', ko je nenadoma uprla svoje orodje, obadovo želo, vase in si z Nietzschejem ter njegovim nihilizmom priznala, da je zgolj skupek preživetvenih tehnik dvonožne živali, ki svojo vednost (resnico in dobro) organizira kot univerzalne kategorije, da bi čim bolje preživela. Univerzalne kategorije niso Resnica oziroma ne peljejo k Resnici, kakor bi želeli verjeti filozofi, ker kaj takega sploh ne obstaja – univerzalne kategorije in sistemi so zgolj umetelni domisleki, ki pomagajo ljudem bolje preživeti in manipulirati z okoljem ter drugimi ljudmi, in pravzaprav niso nič drugega kot orodje volje do moči.

Se pravi, če se spet vrnemo k temi odnosa sodobne znanosti in filozofije, proliferacija znanosti ni plod napredka tehnike in ekspanzije kapitalizma, ampak obrnjeno; ker je spekulativna vednost opustila svojo univerzalno in enciklopedično zasnovo, znotraj katere je morala vsaka znanost najti svoje mesto, je dopustila, da se znanosti emancipirajo. Filozofija je sama razdrla utemeljitveno vez med sabo in znanostmi, ki so nato na podlagi že vseskozi njim lastnih principov napredovale po svoji poti.

Tako se je v končni fazi filozofija ujela v lastno past refleksije o svoji metodi legitimiranja in utemeljevanja vednosti ter zdrknila iz območja enotnega najširšega možnega temelja na raven ene izmed (specializiranih) disciplin, in še bolj grozno, ki se danes ohranja pri življenju zgolj skozi obnavljanje svoje veličastne preteklosti. Izjemno slabo je, če neka institucija svojo avtoriteto in identiteto vzpostavlja na že znanih in tisočkrat prežvečenih avtorjih/idejah, tega pa ne obnavlja z novimi aktualnimi dokazi in primeri. Tako je zanimivo, da si danes pravi filozof le, če so tvoja razmišljanja, tvoji teksti v institucionaliziranem filozofskemu jeziku oziroma če imaš v naslovu najavljeno *Problem lepega in sublimnega pri Kantu* ali *Pojem resnice pri Platonu in Aristotelu* ali *Dualizem Descartesa* in tako naprej. In še bolj zanimivo je, da enako počnejo tudi vsi veliki postmoderni filozofi (Derrida, Deleuze, Foucault, Habermas) – filozofi so filozofi, če podajajo svoje komentarje in interpretacije h Kantu, Heglu, Platonu, Heideggerju in drugim.

Kot vzporednico in ekskurz naj navedem, da ima isti problem kot filozofija, ki ne ve, kako in zakaj naj se vključuje v najsodobnejše znanstvene, tehnološke in družbene tokove, tudi univerza. Tudi univerza ne ve, kako in zakaj pod svoje okrilje sprejeti nova znanstvena in družbena gibanja ter

prakse, ki še iščejo svojo najboljšo metodo, s katero bi reflektirali početje in izoblikovali teorije. Obe instituciji se oklepa ta nekih preživelih vzorcev, ki ne ponujajo odgovorov na sodobne probleme, četudi bi se v prihodnosti izkazalo, da so bili ti zgolj efemerni problemi slehernika ali naroda. In lahko sklepate, da taka naravnost filozofije in univerze danes preprosto ni več dovolj!

Poglejmo si torej podrobneje današnje – otopelo – stanje 'duha' filozofije. Filozofija svojim učencem rada dopoveduje, da se bodo kot filozofi naučili misliti s svojo glavo, saj je glavna odlika filozofije prav *diskurzivno mišljenje in resnica*, ki jo odkrivaš sam, a kaj hitro se ugotovi, da gre za mišljenje in resnico, kakor so si ju zamislili Platon, Aristotel, Kant, Hegel, Heidegger, teoretika psihoanalize Freud in Lacan ter drugi.

Tako je že zgodaj jasno, da kot institucionaliziran filozof ne moreš/ne smeš slediti sodobnemu interdisciplinarnemu pristopu in da si zato ne smeš in ne moreš dovoliti izjav, da se Platon moti, ko verjame v obstoj nadčutnega, nad(o)sebnega sveta večnih idej, ki jih 'vidimo' prek našega uma; da je Kantov sistem avtonomnega in moralnega subjekta zgrešen, če ne more doseči tiste meje, ki mu jo je začrtal Kant, in da je nesmiseln tudi zato, ker se je že sam Kant izrekel, da bi to lahko dosegel le bog; da je Descartesova delitev na um in telo neutemeljena in nemogoča; da je korespondenčna teorija resnice neuporabna zato, ker nikoli ne moremo dokončno utemeljiti/preveriti ideje resnice; da je strukturalistična lingvistika označevalca in označenca, ki je popolnoma decentralizirana in za katero je vsak pomen arbitraren in zgodovinsko relativen, nerealna, in navsezadnje, da um ni neka hladna, brezinteresna, zgolj formalna in univerzalna entiteta v transcendentnem smislu, ampak strastna, metaforična, domišljajska in interesna entiteta. Da si um, kakor ga propagira filozofija, ne prizadeva za objektivno vednost zaradi nje same, ampak, kakor nam pokaže že Platon na samem začetku, meri tudi na oblast (korist) – filozofi kot vladarji. Poleg vsega navedenega pa naletiš še na en problem, in sicer na zavračanje empiričnega preverjanja filozofskih hipotez; prvič, ker naj bi bila filozofija brez svojega objekta preučevanja, in drugič, ker je logičen in univerzalen um transcendenten ter s tem v empiriji nedosegljiv, nedokazljiv. Kar je že v temelju napačno razmišljanje, saj um nikoli ne more biti ločen od telesa in je poleg vsega vedno intencionalen.

A filozofija vse dvomljivce označi bodisi za heretike bodisi za neumneže, ki ne dojamejo moči in veličine tega mišljenja proti 'zdravemu razumu' (podoben argument proti zdravemu razumu in logiki je argument, ki so se ga posluževali tudi cerkveni očetje za dokaz o obstoju Boga). A moram vam povedati, dragi gospodje filozofi, nevrologi, lingvisti in kognitivni filozofi so zgornje ugovore tudi empirično dokazali, še več, poleg mojih lastnih, zgoraj navedenih ugotovitev so dokazali, da ne obstaja Benthamova utilitaristična oseba, za katero je racionalnost ekonomska racionalnost v smislu maksimizacije koristi; da ne obstaja fenomenološka oseba, ki lahko zgolj prek fenomenološke introspekcije odkrije vse, kar se da odkriti o človeškem umu in naravi izkušnje; da ne obstaja fregejanska oseba, kakor jo predpostavlja analitična filozofija, katere misel je iztrgana iz konteksta telesa; da ne obstaja chomskyjanska oseba, katere jezik je čista sintaksa, čista forma, ki je neodvisna od vsakega pomena, konteksta, percepcije, čustev, spomina, pozornosti, akcije in dinamične narave komunikacije; za piko na i so dokazali, da je *um inherentno utelešen, da je misel večinoma nezavedna in da so abstraktni koncepti predvsem metaforični* (Lakoff in Johnson, 1999, 3–7).

Kljub vsemu pa zagovarjam, da imamo filozofi svojo veljavnost, in to ne zgolj zaradi nekaterih briljantnih idej o tem, kaj in kako lahko vemo, ampak zato, ker gre filozofiji tudi za vednost, kakor pravi Lyotard, znati-storiti, znati-živeti in znati-poslušati. "Gre torej za kompetenco, ki presega določilo in uporabo edinega kriterija resnice, ki sega tudi do kriterija učinkovitosti (tehnična kvalificiranost), pravičnost in/ali sreča (etična modrost), zvočne, kromatične lepote (slušna, vizualna dojemljivost) in tako naprej. Razumljena na ta način je vednost tisto, kar nekoga šareti za zmožnega izrekat i 'dobre' denotativne izjave, a tudi 'dobre' preskriptivne izjave, 'dobre' evalvacijske izjave ..." (Lyotard, 1979, str. 34)

Kam in kako torej naprej? Sama si prizadevam za filozofijo – filozofinjo in filozofa – ki bi z upoštevanjem filozofiji ključne sposobnosti izdelovanja konceptov (organiziranja vednosti in konceptualiziranja družbe ter dobrih dejanj) lahko spet povedala svoje mnenje o umetnosti, svoje predloge o etičnih vprašanih genetskega inženiringa, okoljevarstvenih problemih, politiki, enaki zastopanosti spolov in drugačnih (bodisi zaradi spolne, verske ali kake druge usmerjenosti) v javnem življenju in podobno. Se pravi, zavzemam se za filozofijo, ki se ne drži tradicionalnih in togih tem,

kako spoznavamo in kaj vemo, ampak tudi, kako delujemo in živimo, in to na podlagi novih spoznanj in praks. Konec koncev je filozofija naloga, ki se postavlja vedno znova vsaki generaciji posebej; to je naloga razmišljanja o resnici in tem, kako jo doseči, pa tudi razmišljanje o sreči in lepoti ter kako ju doseči. In ne vidim razloga, da bi morala to prizadevanje za resnico, dobrim in lepoto opustiti, čeravno je Kant pokazal, da zaradi delitve uma na kognitivno/teoretsko in praktično ter estetsko plat med njimi ne obstaja možnost neposrednega prevajanja – se pravi, če na podlagi tistega, kar spoznamo kot resnično na teoretski ravni (ki ima svoja pravila za legitimiranje, kaj je in kaj ni resnično), skušamo vplivati in spremeniti prakso (ki ima svoja pravila za legitimiranje, kaj ni dobro), ni nujno, da so te spremembe kot posledica dognane resnice dejansko dobre za prakso. Torej, da ne obstaja enačaja med resnico in dobrim ali lepim. Tudi prav, a iz dosedaj napisanega bi lahko sklepali, da ne skušam trditi česa takega. Trdno pa sem prepričana, da imajo naša zavest, naše mišljenje in čustva, naša identiteta, naša 'ekonomija', etično-moralne preskripcije enoten temelj, ki ni univerzalen transcendentni um, ampak telo (perceptivne in senzomotorične zmožnosti, ki dajejo osnovo za abstraktne koncepte), skupaj z njegovo vpetostjo v neposredno okolje (Lakoff in Johnson, 1999, str. 10–135). Tudi Merlou-Ponty in Dewey sta dokazovala, da so naše izkušnje, naše pojmovanje resnice in naše akcije – ki se nanašajo ali na svet ali nas same in ljudi okoli nas – hkrati telesne, socialne, intelektualne in emocionalne.

Tako so sodobni filozofi in filozofinje tisti, ki se nikoli do konca ne angažirajo za kako stvar, ne da bi globalno v sebi ohranili prostor neangažiranosti, ki jim še omogoča razmišljanje kot mišljenje proti manjšini, mišljenje proti večini, mišljenje večine proti manjšini, mišljenje proti sebi, proti in za umetnosti, mišljenje proti jalovosti idej, jalovosti raznih strok in praks; vendar so sodobni filozofi in filozofinje tudi tisti, ki se, potem ko so si dali dovolj časa za premislek, udeležujejo javnih protestov, so pobudniki novih umetniških form, sodelujejo na okroglih mizah o relevantnih narodnih in političnih zadevah, praksah in znanstvenih paradigmah. Nič novega, boste rekli. Do neke mere ja, po drugi strani pa ne, saj take krize, ko ne želi ali nima česa povedati o temah zunaj lastne stroke, filozofija že dolgo ni izkusila.